ВІДГУК

опонента на дисертацію Ковальової Ольги Вікторівни «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Поступова євроінтеграція країни передбачає приведення національного законодавства та правоохоронної практики у відповідність до вимог, які висуваються європейською та міжнародною правовою спільнотою. Однією з таких вимог є проведення вичерпного, об'єктивного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, що є необхідною умовою для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання, достатнього для її виправлення. Для реалізації цього завдання протягом останніх років здійснюється плідна теоретико-прикладна робота над кримінальним процесуальним законодавством, з метою забезпечення реалізації положень, викладених в ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. З цією метою зміст чинного Кримінального процесуального кодексу України 2012 року відображає системну інформатизацію кримінальної процесуальної діяльності, платформу для розвитку якої створив Єдиний реєстр досудових рішень як принципово новий електронний сегмент кримінального провадження.

Водночас, не дивлячись на стрімкий розвиток інформаційної складової кримінального процесу взагалі та досудового розслідування зокрема, наявні офіційні правореалізаційні системи не вирішують проблеми відсутності належного інформаційного забезпечення досудового розслідування. Необхідно відмітити рудиментарність та невідповідність вимогам сьогодення переважної більшості інформаційних систем, обліків, баз даних тощо, які використовуються правоохоронними органами під час досудового

розслідування кримінальних правопорушень. Це призводить до недотримання розумних строків досудового розслідування, прийняття помилкових процесуальних рішень та інших проблем процесуального характеру, які негативно впливають на розвиток кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики в країні. Викладені недоліки знаходяться в площині наукових досліджень, кількість та результативність яких не відповідає потребам кримінального процесу в частині вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Таким чином, актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Ковальової Ольги Вікторівни на тему: «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» не може викликати жодних сумнівів.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4 червня 2015 р., Концепції програми інформатизації МВС України на 2021-2023 роки, затвердженої рішенням Колегії Міністерства внутрішніх справ України № 301 від 22 квітня 2021 року, а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020-2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (операції Об'єднаних сил)» (012U105580).

Методологія дисертаційного дослідження базується на сукупності методів і прийомів наукового пізнання загальнонаукового та спеціального характеру, що дозволило сформувати цілісне та комплексне уявлення про сутність інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні. За допомогою *діалектичного підходу* до пізнання правових явищ розкрито процеси становлення, розвитку та удосконалення

інформаційного забезпечення досудового розслідування в Україні (всі розділи). *Антропологічний та позитивістські підходи* надали можливість вивчити змістовні складові міжнародних та зарубіжних стандартів інформаційного забезпечення досудового розслідування, а також його цінність для вітчизняного кримінального процесу (всі розділи). За допомогою *аксіологічного підходу* досліджено інформаційне забезпечення як основу розбудови та функціонування інформаційного суспільства (розділ 1). За допомогою *феноменологічного підходу* розглянуто інформаційне забезпечення як явище сучасної кримінальної процесуальної практики (розділ 2). *Герменевтичний підхід* дозволив проаналізувати понятійно-категоріальний апарат (підрозділи 1.1 та 1.2).

Історико-правовий метод було застосовано для розгляду генезису системи інформаційного забезпечення досудового розслідування (підрозділ 1.3); *логіко-семантичний метод* – для аналізу понятійного апарату, його поглиблення, визначення особливостей нормативних та організаційних засад інформаційного забезпечення досудового розслідування (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1-2.3); *компаративний* – для визначення особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування в зарубіжних державах (підрозділ 3.2); *метод структурно-функціонального аналізу* – для дослідження особливостей використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування (підрозділ 2.3); *догматичний* – для аналізу способів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування (підрозділи 4.1-4.2); *системно-структурний* – для визначення перспектив розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування (розділ 4); *статистичні та математичні методи* – для аналізу статистичної інформації щодо особливостей проведення досудового розслідування в Україні (всі підрозділи). Всі підходи та методи були застосовані у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Дисертація виконана на високому теоретико-методологічному рівні. Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять аналітичні дані

Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, ЗМІ, матеріали аналізу судової практики (досліджено 342 вироки судів України, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації запропоновано алгоритм модернізації кримінального процесу в частині спрощення пошуку, виявлення та збереження доказової інформації, а також забезпечення вільного та безперервного доступу органів досудового розслідування до інформації, необхідної для розкриття кримінального правопорушення в максимально короткі терміни.

Наведені пропозиції спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад діяльності підрозділів, які входять до складу апарату МВС України.

Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в: *науково-дослідній роботі* – для здійснення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток кримінального процесуального права за такими напрямами як: удосконалення засобів інформаційного забезпечення документування кримінальних правопорушень в процесі оперативно-розшукової і кримінально-процесуальної діяльності; нормативне забезпечення використання спеціальних знань, виявлення та фіксування наслідків кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану (акти Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 грудня 2022 року, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» від 13 січня 2023 року); *законотворчій діяльності* – при розробці нових нормативно-правових актів, а також при підготовці змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України в частині удосконалення процесу подальшого впровадження концепції електронного кримінального провадження (лист Донецького державного університету внутрішніх справ до Департаменту юридичного

забезпечення МВС України та Департаменту освіти, науки та спорту МВС України від 17 лютого 2023 року № 841/24–2023); *освітньому процесі* – при викладанні освітніх компонентів освітньо-професійної програми 081 «Право»: «Кримінальне процесуальне право. Загальна частина», «Кримінальне процесуальне право. Особлива частина для підготовки здобувачів освітнього рівня «бакалавр»»», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Інформаційне забезпечення професійної діяльності», «Засади кримінального провадження», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», «Процесуальні строки і процесуальні витрати», «Загальні положення досудового розслідування», «Провадження слідчих (розшукових) дій», «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» (акти Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 грудня 2022 року та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» від 13 січня 2023 року); *практичній діяльності* – слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад. Також, наведені в роботі теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути застосовані як елемент методики досудового розслідування (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 13 лютого 2023 року).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що на основі комплексного кримінально-процесуального дослідження інформаційного забезпечення досудового розслідування обґрунтовано нові теоретико-правові положення та розроблено науково аргументовані пропозиції і рекомендації, спрямовані на удосконалення норм, що регулюють інформаційно-пізнавальну діяльність на стадії досудового розслідування. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, серед яких необхідно виділити такі:

– встановлено основні ризики, які можуть виникнути в процесі

вдосконалення технічних засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування, які диференційовано на: 1) системно-структурні – ризики, обумовлені помилками технічного та програмного характеру, котрі полягають у несвідомому порушенні правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних; 2) корупційні – ризики, обумовлені свідомим порушенням правил користування засобами інформаційного забезпечення, що призводить до зміни або втрати даних з метою задоволення особистого корупційного інтересу суб'єктів, які проводять досудове розслідування; 3) кримінально протиправні – ризики, обумовлені несанкціонованим втручанням у роботу засобів інформаційного забезпечення з метою зміни, пошкодження або видалення даних особами, котрі не належать до суб'єктів досудового розслідування з метою задоволення кримінально протиправного інтересу; 4) казуальні – ризики, обумовлені пошкодженням засобів інформаційного забезпечення та/або окремих даних через вплив надзвичайних факторів (природних, техногенних тощо);

– уточнено форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування, які класифіковані таким чином: 1) за правовою природою: процесуальні – форми застосування спеціальних знань, котрі безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві; непроцесуальні – форми застосування спеціальних знань, котрі не передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, але є правовими, допустимими та мають інформативну цінність для досудового розслідування; 2) за спрямованістю: науково-технічні – застосування сторонами кримінального провадження знань, викладених у спеціальній науковій та науково-методичній літературі з метою інформаційного забезпечення діяльності у певному кримінальному провадженні; техніко-криміналістичні – безпосередня участь спеціаліста та судового експерта у забезпеченні досудового розслідування необхідною інформацією шляхом пошуку, виявлення та вилучення речових доказів із подальшим їх детальним

вивченням під час проведення судових експертиз; 3) за суб'єктами: специфічні – діяльність осіб, котрі володіють спеціальними знаннями та навичками і можуть надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування; загально-процесуальні – діяльність, котра полягає у застосуванні слідчим, оперативним співробітником або іншою обізнаною особою, на яких в процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів, спеціальних знань у певній галузі;

– викладено змістовні складові міжнародних стандартів організації, реалізації та удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва, які диференційовано таким чином: 1) гарантування дотримання прав та свобод людини та громадянина в межах кримінального провадження; 2) чітко визначений процесуальний порядок інформативного обміну між зацікавленими державами; 3) гарантування безпеки учасникам кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу нормами кримінального, кримінального процесуального та міжнародного права; 4) гарантування непритягнення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають за межами України та викликані для проведення слідчих чи інших процесуальних дій на території України, якщо ними виконані всі процесуальні умови; 5) захист інформації, що містить державну таємницю; 6) надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору;

– запропоновано систему наукових поглядів на способи уникнення ризиків в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, якими є: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, котре сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу до доказової інформації стороні кримінального

провадження, зацікавленій у протидії нормальному процесу досудового розслідування; забезпечення можливості контролю за внесенням у наявну доказову базу змін на різних стадіях кримінального провадження; 3) створення програмного забезпечення, яке надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, яка піддається сумніву із її подальшою перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

Реферат дисертації належним чином відбиває основний зміст дисертаційної роботи й відповідає встановленим вимогам. Зміст реферату та основні положення дисертації – ідентичні.

Таким чином, аналіз змісту самої дисертації, а також наукових праць дисертантки, опублікованих за темою дисертації, використаних літературних джерел, методології та методики осмислення отриманої інформації, ступеня обґрунтованості результатів дослідження свідчать про те, що докторська дисертація Ковальової О.В. є завершеною монографічною науково-дослідною роботою, яка виконана авторкою особисто.

Разом з тим, дисертація не позбавлена певних недоліків та положень, які потребують додаткових пояснень та уточнень, зокрема:

1. На стор. 149 авторка вказує на необхідність ототожнення цифрових та електронних доказів, пояснюючи свою точку зору з огляду на їх однакову технічну природу та з позиції дотримання принципу економії під час укладення понятійно-категоріального апарату нормативно-правового забезпечення досудового розслідування. Вказується, що фактично електронні докази у будь-якому випадку є більш широкою категорією, а отже – «поглинають» цифрові, у зв'язку із чим їх розрізнене сприйняття не є доцільним. Водночас, наведена аргументація не відображає позицію авторки щодо такого ототожнення, у зв'язку із чим, під час захисту на цьому питанні доцільно зупинитись більш детально.

2. На стор. 152 вказано, що актуальною проблемою залишається удосконалення законодавства в частині несанкціонованого втручання в інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування, наприклад, шляхом перегляду окремих норм кримінального законодавства України. При цьому необхідно зауважити, що таке втручання може кваліфікуватись за іншими статтями кримінального законодавства, наприклад, ст. 361 КК України, в якій передбачено кримінальну відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж.

3. На стор. 183 дисертації авторка вказує на певне необ'єктивне ігнорування необхідності нормативно-правового регламентування порядку та особливостей проведення процесу документування оперативно-розшукової діяльності, в тому числі – в частині застосування засобів інформаційного забезпечення. Вказується, що очевидним стає те, що документування входить у забезпечення процесу доказування, а тому – і пізнавальної діяльності в межах досудового розслідування. Більше того, документування оперативно-розшукової діяльності не можливо реалізувати без застосування заходів інформаційного забезпечення, котрі як сприяють процесу розслідування, так і удосконаленню та поповненню масивів, покладених в основу такого інформаційного забезпечення.

Виходячи із наведеного не в повній мірі зрозумілим є те, що мала на увазі здобувачка. Якщо мова йде про документування кримінальних правопорушень, необхідно аргументувати таку позицію, оскільки КПК України та Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають положення щодо таких особливостей. Якщо мається на увазі саме «документування оперативно-розшукової діяльності» під час захисту доцільно зупинитись на цьому питанні більш детально та пояснити що саме мала на увазі авторка.

4. Додаткової аргументації потребує пропозиція доповнити кримінальне процесуальне законодавство нормою, яка вводить поняття електронних доказів та визначає порядок роботи із ними. Дисертантка свою позицію пояснює з точки зору необхідності приведення до єдиного зразка нормативно-правових актів, якими регламентуються особливості процесуальної діяльності (із урахуванням положень, викладених у Господарському процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України). Водночас, таке пояснення є неповним та має бути доповнено під час захисту.

5. У висновках авторка вказує на необхідність розмежування понять інформаційної безпеки та безпеки інформації. Вказується, що обидві дефініції безпосередньо стосуються особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки в межах останнього більшість інформації передбачає обмежений доступ. Під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, спрямованих на активну протидію незаконному втручанню в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей. Ці особливості мають бути нормативно відображені та врегульовані. При цьому така позиція є сумнівною з точки зору потенційного перевантаження понятійно-категоріального апарату нормативно-правових актів, що свідчить про необхідність перегляду або додаткової аргументації такого підходу.

Однак, вказані зауваження носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, аналіз змісту якої свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність.

Усе викладене дає підстави для висновку про те, що дисертація «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» за змістом та науковою

новизною відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій та встановлені пунктами 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка Ковальова Ольга Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України **Олег ТАРАСЕНКО**